

GÜNÜMÜZ KAZAK ŞİİRİNDEKİ MITOLOJİK METAMORFOZUN MİLLÎ VE BİLİŞSEL ÖZELLİKLER

Bayan KERIMBEKOVA*

Gaziza OTARBAYEVA**

Öz

Mitolojik başkalaşım, hâlen Kazak şiirinde insanın ruhi dünyasını tanıtmada kullanılmakta olan önemli bir tekniktir. Mitolojik başkalaşım XX. asırdaki Kazak edebiyatında sanatçının sanatkârane ve ideolojik tekniği olarak görülür. Âlim Janat Aytmuhambetova: “Mitolojik bilince göre insan ve doğa aynıdır, bu yüzden, onların birbirinden farkı yoktur. Bu inançtan mitolojik başkalaşım ortaya çıkar” der. Mitolojide bir nesneden ikinci bir nesneye, örneğin insanın hayvana, kuşa, bitkiye, aya, güneşe, yıldıza vs. cansız nesnelere değişmesi metamorfoz (başkalaşım) diye adlanır. Dönüşümün en eski türleri totem anlayış ve kavramlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Günümüz Kazak şiirinde totem prototiplerini simgesel imalarla birlikte anlatma eğilimi daha popüler olmaktadır.

Başkalaşım tekniğine göre başkalaşımı, Hudalara ve başka da yüksek mitolojik canlılara has olanı geçici başkalaşım ve insanoğluna has olanı “sabit başkalaşım” diye ayrı ayrı bakmak gerekir. Geleneksel inanışımıza bağlı olsa gerek, günümüzde şiir ortamındaki genç şairlerin eserlerinde Huda’ya ve başka da üstün mitolojik canlılara has geçici dönüşüm nadir rastlanır. Ancak ülkemiz bağımsızlığını kazanıp, dine yaklaşmaya başladıkları zaman peygamber, cennet, cehennem, behişt, melek, peri kızı gibi dini kavramlar kuvvetli şiirlere konu olmakla birlikte günümüz gençlerinin, özellikle aşk konusunda daha çok görünüm buldu.

Anahtar Sözcükler: Kazak şiiri, mitolojik, metamorfoz.

NATIONAL AND COGNITIVE FEATURES MYTHICAL METAMORPHOSIS IN MODERN KAZAKH POETS’ WORKS

Abstract

Mythical transformation (metamorphosis) is an excellent way in explaining the psychology of modern Kazakh poetry hero. In mythology transformation is called metamorphosis; it is when something changes into the other thing like human into an animal or a bird, predators, plants, moon, sun, stars, etc., and can become other inanimate objects as well. The oldest metamorphic type is closely related to the totemic concepts and terms. Turning of mythological spirit owner or historical characters into the stone is especially popular metamorphic type. Mythical transformation is widely used in the Kazakh literature as artistic approach. If S. Seifullin’s “Kokshetau” poem says about legend hero Zheke Batyr’s transformation into a stone, there is a similar theme of transformation in M. Zhumabaev’s “Okzhetpes kiyasynda” poem, taking place in the twentieth century Kazakh poetry.

* Doç. Dr.; Süleyman Demirel Üniversitesi, Kazakistan, bayan.daulethankyzy@gmail.com.

** MA Öğretmen; Süleyman Demirel Üniversitesi, Kazakistan, gazizaotarbaeva@mail.ru.

Dreaming to change into something different, for specific purpose, Modern Kazakh poetry, including many young poets as Akberen Yelgezek, Kuralay Omar, and Baurzhan Karagyzuly are widely using varieties of mythical transformations. Purposeful transformations as animated into inanimated objects, especially turning into flowers, white snow, clouds, and droplets, changing into birds and butterflies are noticed to dominate in Kazakh women poets's poetry. Transformations like this are rarely met in men. Thus, gender differences in poetry are the issues of interest in feminine intuition and feminine logic.

Keywords: Kazakh poetry, mythical, metamorphosis.

Giriş

Kimseye benzememek, norm dışı değişik düşünmek (yaratıcılık), yenilik, güzellik gibi kavramlar öncülük eden günümüzde okurlar edebiyattan da bunları aramaktadır. Zamanın bile bunları talep ettiği günümüzde bunlar sıradan bir durumdur. Ancak insanoğlu uygarlığa ne kadar yönelse bile onun bilinci altında kendi geçmişine, kökenine olan özlem gizlenmektedir. O, bilinç dışı buraya dönmek ister, gerçeği tam bu aradan arar. Halkın bilgisi ile çocuğa has özelliği birleşen folklorla bütün yazar ve şairlerin geri dönmeleri bundan olsa gerek. Halk edebiyatından, eski efsane ve destanlardan, hikâye ve rivayetlerden, değişik mitolojiden ne kadar uzaklaştıkça yazar topluluğunun ona o kadar istekli olduğunu fark ederiz. Bu, bugün ortaya çıkmış bir eğilim değildir. Özellikle, folklorun kökeni sayılacak mitolojiyi kullanmakla şiire ışık tutan günümüz genç neslin arayışlarına özel olarak değinmek doğru olacaktır.

Edebiyatçı âlimler mitolojiyi kullanırken çoğu zaman "... yazar kendi toplumunun çelişkisini göstermek için mitolojik kavramlar ile prototipli motifleri mecazi kullandıklarını, yazarlar kendi kahramanlarının psikolojisini, derdini, iç duygusu ile dış görüntüsünün çelişkisini açmak amacıyla insan bilinci dışında, ona bağımsız durumları kasten kullanacağını, şair ve yazarlar eski usulü değil, yeni yöntem, teknik arayıp esere yenilik kazandırmak için folklorun kullana kullana eskiyen modelleri dışında onun halkın hatırasında bulunan, pasif kalan türlerine daha çok önem verdiğini, kendi toplumundaki durumlara memnun olmadıklarını belirtmek için mitolojiyi, eski inanışları eserlerinde alegorik amacı uzmanlıkla içereceğini" belirtir (Folklor ve Günümüz Kazak Edebiyatı, 2011: 180).

Millî biliş ve ulusal yaradılışı tasvir eden mitolojik başkalaşım milletin tam görüntüsünü, bütün varlığını anlatır. Günümüz Kazak şairlerinin metamorfozu (başkalaşım) kullanımındaki millî özellikler olarak millî bilincin hazinesinde saklanmış, tarih içerisinde bulunan millî görüntünün şiirdeki görünümü diyebiliriz. Örneğin, dağa, kartala, temiz pınara, kuğu kuşuna vs. gibi kendine has biçimdeki başkalaşımaları içeren şiirler milletin geleneksel kültürünü, halkın bir başkasına benzemediği özellikleri, ulusun manevi ve kültürel hayatını belirterek bilinç, dil, kültür kavramlarının bağlantısını, milletin dilsel görüntüsünü tanıtır.

Kazak Şiirinde Başkalaşım

Mitolojinin millî varlığı hakkında Kazak mitolojisi konuşulması gereken ayrı bir konudur. Yıldız, ay, dağ, taş, tabiat olayları, hayvanlar hakkında söz edilecek mitolojiden göçmenlik hayatın görüntüsünü, ahlaki normlarını, gelenek ve göreneğini, yabani hayvanlar ve kuşların karakterini, hayvancılıkla uğraşan halkın psikolojisini hemen tanıyabiliriz. Batıl inançlarla, gelenek ve göreneklerle, örf-âdetlerle birlikte doğup birlikte yaşayan mitolojinin toplumdaki görüntüsü ilk önce onun çeşitli seviyesini tanıtır.

Mitolojik başkalaşım, hâlen Kazak şiirinde insanın ruhi dünyasını tanıtmada kullanılmakta olan önemli bir tekniktir. Mitolojik başkalaşım XX. asırdaki Kazak edebiyatında sanatçının sanatkârane ve ideolojik tekniği olarak görülür. Âlim Janat Aytmuhambetova: “Mitolojik bilince göre insan ve doğa aynıdır, bu yüzden onların birbirinden farkı yoktur. Bu inançtan mitolojik başkalaşım ortaya çıkar” der (Aytmuhambetova, 2010: 47).

Mitolojide bir nesneden ikinci bir nesneye, örneğin insanın hayvana, kuşa, bitkiye, aya, güneşe, yıldızla vs. cansız nesnelere değişmesi metamorfoz (başkalaşım) diye adlanır. Dönüşümün en eski türleri totem anlayış ve kavramlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Günümüz Kazak şiirinde totem prototiplerini simgesel imalarla birlikte anlatma eğilimi daha popüler olmaktadır. Şair Bakıtjan Aldiyar’ın Gökbörü (Bozkurt) Destanı’nda:

Börü (kurt) adımıza uygun olarak
 Bölünmez çeri kuralım
 Börü başlı bayrak alıp,
 Küheylan ata rahat binip çalı bülbülü,
 Akıbeta dek bozkıra çikalım.
 Bir elimde Kuran’ım
 Bir elimde güneşi kaldıran kıranım (kartalım),
 Tevekkül edip duralım,
 Tanrıdan tövbe soralım!

... diye balkondan bir kurt Ay’a ulur kederlenerek... (B. Aldiyar, 2013) diye münacat eden lirik bir kahraman, Gökbörüye dönüşerek kurt adına konuşur. Eski Yunan mitolojisindeki değişik tanrılar dönüşümü, veya dünya edebiyatında (F. Kafka. “Dönüşüm”), daha sonraki Kazak şiirindeki (O. Bökey. “Atau Kere”) başkalaşımın eşek, böcek, kene, arı vs. gibi değişik negatif, korkunç hayvanlara, böceklere dönüşüm şeklindeyse, günümüz şiirinden bunun gibi eğilime

karşılaşamadık. Aksine Türk devrinden başlanan Göktürkler motifi kaybolmamış günümüze de yansımıştır. Kurt çocuk korkmaksızın:

Pars değilim ben özüm, başkası da değilim,
 Gökbörüyüm göğe uluyan, açmış âlem.
 Almatı'na hiç ilgim yok,
 İşim de yok Astananla.
 Gökbörünün ta özüyüm göçüm özel,
 Göğe bakıp ulusam korkma da.
 Benim yasam Baba yasası Kır yasası,
 Benim canım kutsal olan bu Bozkır!
 ... Arştan yol açıp, Gökbörüyüm
 Gök tanrının özüyle tokalaştım,
 Ay doğmuş, Ay'a uluyup gelelim,
 Çevremden bulunacak hangisi var?
 Gidelim....., – demesine bile soğukkanlık tanıtamazsın.

“Gökbörünün nesli” kavramı bütün Türk boylarını coşturur. Börü bizim totemimiz. İnsanın düşüncesi altında toplanan bilinç dışı durumları eski tanıdık şekillere rastladığı zaman daha da enerjik bir hâl almaya özenir” (Maytanov, 2012: 228).

Günümüz Kazak şairlerinden postmodernizm akımına daha çok yakın olanı Tınıştıkbek Abdikarimov'dur. Bunu, onun şiir yapısı ile şiir sistemi, sadece kendine has düşünce sistemi kanıtlayabilir.

Tınıştıkbek'te başkalaşım da değişik şekildedir. Biz başkalaşım deyince genelde insanın hayvana, dağ taş, bitkiye vs. dönüşümlerini inceleriz. Ancak başkalaşımın ikinci bir yönü vardır. Yani başka nesnelere insana dönüşmesi motifi de vardır. Günümüz Kazak şiirinde böyle motiflere daha az rastlanır. Buna benzer başkalaşıma T. Abdikarimov'un “Şubat Nesri” şiirinde rastlayabiliriz.

Altın taçlı güneş bu,
 Kızıl kıllı kulağı ne kadar uzun,
 Yerin sonuna değin,

Suyun dibine kadar ulaştığı bir gerçek!
 Gümüş kürklü Şubat bu,
 Ak tırnaklı ayazıyla alacak gibi cilt derisini!
 Alaş'ın nesini söylersin,
 Ata dili otuz dişe kapalı,
 Ata yurdu yazıksızlarla soyulmuş,
 Boşboğaz bitkisi için,
 Ekmek kazanacak okulu için,
 Süslü kaftanı için,
 Sızlanan boz köpeğe dönüştürdü, Tanrı
 Gökbörüsünü ... (Abdikarimov, 1990: 335).

Gök börü, günümüz Kazak şiirindeki en çok rastlanan prototiplerden biridir. “Saklar, Hunlar, Eski Türk devrinden ulaşan, halkımızın sloganına, vicdanına dönüşüp, ulusal simge derecesine yükselen, en iyisi de halk mirasında daima değerli sayılan bu görüntüler Tanrı, Umay Ana, börü, kartal, meral, kaplan vs. totem motifli prototipler günümüz edebiyatında geniş bir şekilde görülmektedir” (Folklor ve Günümüz Kazak Edebiyatı, 2011: 180).

Genelde, kurt totemi tüm dünya halklarında var. Örneğin, Kazak halkının kardeşi olan Başkurt milletinin adı “Baş börü” anlamını vermektedir. Tatarlar kendilerini “beyaz kurttan” sayarlar. Çoğu Türk boylarının bayraklarında börünün başı temsil edilmiştir. Bununla birlikte, han, kağan olan herkes kendilerini kurtla eşleştirmeye özenmişler. Mesela, dünyaya hâkim olan Cengiz Han kendisini Gökbörünün ruhunun koruduğuna canı gönülden inanmış ve bütün askerlerini kurt gibi hilekâr, kuvvetli olarak eğittiği herkese bellidir.

İşte, bu millî bilincin neticesi olarak oluşan biliş günümüz Kazak şiirinde başkalaşım sanatıyla görünüm kazandırdığı örneklerle delil bulmuştur.

Şair Almas Temirbay'ın “İki Ayaklı Kurt” şiirine de kurt konu olduğu hâlde sonuç farklıdır.

Ay doğarken...
 Göğe bakıp uludum,
 Uludum ki sanki kopacak omuriliğim!

Teslim olmuyor dört ayaklı itlere,
 Üç ayaklı benim kurt-ömrüm!
 ... Ne yapayım?!
 Göğe aşk gönlüm,
 Gündüz uyur, gece kolaçan eder börüüm,
 Dert olarak çıkar içten kakhaham
 İçim yanarsa ulumamam mümkün mü?
 İt insana dönüşemez asla,
 İnsan ite dönüşüverir her an...
 Şiir yazdım kendim için coşup,
 Yaşadım birisi için hoşlanmam,
 Benden eski köpek kâsesini kıskanıp,
 Havladı bana köpek gibi Yaşam!
 ... Köpek yaşama kızgınlığım artıp,
 Benzemeye başladım iki ayaklı kurda, .

Postmodernizme has kendini eleştirmek, kendine veya başkasına kızmak, duygusallaşmak içten içe kendini yemek vardır bu mısralarda.

Başkalaşımın geniş bir çapta yayılmış şekli mitolojik varlığın veya tarihi kahramanların taşa dönüşmesidir (Bu olaylar çoğu zaman Güney Asya, Avustralya, Güney Amerika mitolojilerinde sık görülür). Kazak şiirinde mitolojik dönüşümler de değişik yönden, değişik motiflerde görülür (S. Seyfulin'in "Kökşetav" şiirindeki Jeki Batur hakkındaki efsanede bahadırın taşa dönüşmesi, M. Jumabayev'in "Okjetpes'in Kıyasında" şiirinde, günümüz şiirlerinde de görülmektedir). Örneğin Bakıtjan Aldiyar "Abay Anıtına Dertlenme" adlı şiirinde:

... Ağzım kapalı,
 Duygusuz bu toplumda-
 Taşa dönüşmeyince sonuçta,
 Huzur olmaz bana da..., diyorsa, bir başka şiirinde:
 Kara taşla tıpatıp halimiz,

Zalim mi olduk acaba biz?!- der.

“Eski devirde animist bilişin havasında ölü nesneyi diri olarak canlandıran mitolojik kavramlar zamanla bilinçten yavaş yavaş uzaklaştırılıp, daha sonraki halk mirasında şiir tekniği olarak kullanılacağı bilimsel olarak kanıtlanmıştır” (Toyşanuly, 2009: 192).

Kazak mitolojisinde insanın dağ taş, hayvan ve başka nesnelere dönüşmesinin nedeni, onun günahıyla ilgilidir. Bilinç evriminin bu döneminde insan diri ve ölünün arasında uzaklık olduğuna inanır, artık insanın başka nesnelere dış kuvvetlerin etkisinden dönüştüğüne inanmış. (kaynak) İşte, bu yoruma Jarken Bödeşoğlu'nun âşıklık motifle yazdığı şiirleri kesin örnek olabilir.

Efsaneye şair gönlüm doyamayıp,

Şaşırdım kudretine hayran kalıp,

Toprak için şehit olan Bulanay er,

Gitmiş işbu yüksek dağa dönüşüp.

Savaşıp Bulanay batur alp güçle,

Düşmanını çok defa yenmiş işte.

Mızrağın ucu değip ansızın,

Sağ gözü eteğine akıvermiş.

İşbu göl, bu dağdaki göl mü dersin,

Onu dersem, canım yanıp, susar içim.

Göl değil, o baturun diğer gözü,

Yaş var ki gözlerinde görmez misin? (Omar, 2008: 261).

Aslında, güçlü bir bahadırın bedeninin dağ-taşa dönüşümü, gözden veya gözyaşından suyun peyda olması motifi Türk-Moğol folklorunda sık rastlanan, insanoğlunun en eski bilincinden bilgi veren mitolojik şiir dönüşümü diyebiliriz. Bizim tahlil ettiğimiz şiirde J. Bödeşoğlu folklorik hazır süjeyi yani kendi diliyle efsaneyi söyletmiş. Diğer bir şiirinde ise “dağ-taşa dönüşüm” motifini bilişsel olarak sanat aracı şeklinde kullanıp, motifi Aladağ'a benzetir:

Canımı yaraladı gençliğimden yaşam,

Maça gibi kirpiğime yaş bağlanmış.

Aladağ aklı büyük insan imiş,

Kaderin kararıyla taşa değişmiş (Omar, 2008: 261).

Gerçi, şairin burada dediği gibi Aladağ'ın eskiden insan olduğu hakkında yer-su ile ilgili efsane halk arasında anlatılmıyor. Fakat şair eski kalıp modelini hayalle süsleyerek kullanmakla Aladağ'ın güzel görüntüsünü oluşturur. Şairin sanatkârane anlatımına göre Aladağ eskiden insan olmuş, ama o efsanedeki gibi büyük bahadır değil, sıradan “aklı olgun bir insan”. Yani, şair Aladağ'ı düşünceli bir yaşlıya benzeter.

Dağ bir ulemaya değişir mi,

Dönüştürecek hile var mı?

Balkaş'a akan İle nehri,

Kim bilir, bir zamanki ejderha mı?

İle nehrini şair bilinç dışı halde ejderhaya benzetmesi folklorik bilincin mecazi görünümüdür. Çünkü nehir suyunun yılan ve ejderhaya dönüşmesi geleneksel bir simgedir.

Düşünceyi düşünce, sözü söz süsler, parlatır, birbirini etkilediği gibi belli bir edebiyatta büyük yetenek sahiplerinin oluşturduğu üslubun bir sonraki nesli etkilemesi çok doğal bir olaydır. Bu süreci, geniş kapsamda bakarsak metinlerarası kültürel iletişimi araştıran âlimler *intermetin* kavramıyla anlamaktadır. Yani bizim tahlil ettiğimiz genç şairlerin şiirlerinden S. Seyfullin'in, M. Jumabayev'in oluşturduğu geleneksel örnekleri kendilerine has üsluplarıyla süsleyip, geliştirip, yeni bir basamağa çıkardığını görürüz. Dolayısıyla insanın dağ-taşa dönüşmesi hakkında söylenecek mitolojik süje S. Seyfulin'in “Kökşetav” şiirindeki Jeke Batur hakkındaki efsanede ve M. Jumabayev'in “Okjetpes'in Zirvesi” adlı şiirindeki ilk fikirle bağdaşarak daha çok edebî ve süslü olduğunu görüyoruz.

V. V. İvanov “Başkalaşım” adlı makalesinde “Başkalaşım tekniğine göre başkalaşımı, Hudalara ve başka da yüksek mitolojik canlılara has olanı geçici başkalaşım ve insanoğluna has olanı “sabit başkalaşım” diye ayrı ayrı bakmak gerekir” der. Geleneksel inanışımıza bağlı olsa gerek, günümüzde şiir ortamındaki genç şairlerin eserlerinde Huda'ya ve başka da üstün mitolojik canlılara has geçici dönüşüm nadir rastlanır. Ancak ülkemiz bağımsızlığını kazanıp dinini özgür yaşamaya başladıktan sonra peygamber, cennet, cehennem, behişt, melek, peri kızı gibi dini kavramlar konu olmakla birlikte günümüz gençlerinin, özellikle aşk konusunda daha çok görünüm buldu Sözümeze delil olarak, şair Almas Temirbay'ın gençlerin istekleri üzerine yazdığı espri şeklindeki aşağıdaki şiirini gösterebiliriz:

..Zehir ile balı birlikte içen,

“Sadece sizi seviyorum” diye, söz verip vadeden,
 Allah’ın izniyle eş olmayı kabul eden,
 Kaderime buyurup, bende olarak doğan meleğim,
 Buraya gelip kayboldu ah, yolunu kaybedip cennetin...
 ... bir meleğim var idi,
Bir me-le-ğim var i-di,
Bir me-le-ğim var i-di...
 O meleğimi kaybettim!
 Kim çaldı?! Kim gördü?!
 ... Görseniz onu, arkadaş,
 Şu telefona haberleş:
 8-701-534-2006 veya,
 (Melek mi, peri mi, yoksa bende mi?!
 Bitmeyecek bir derd oldun).
 ...*Telefonun ahizesini gövdene*
 Bıraksana...
 Kalbini dinleyeyim!..

Yukarıdaki örneklerden anladığımız kadarıyla, günümüzde teknolojinin geliştiği zamanda telefon şairlerin şiir konusuna dönüşüverdi. Genç şair Baurıjan Karagızoğlu “Online ile Duygu” adlı şiirinde insanoğlunun değişik dönüşümlerini bir telefon mesajına şu şekilde sığdırır.

... İşte, bu sözümde nur döktürdüm, yeşil nur,
 Aşk ettin neyleyim... Baht gülün açılmalı!
 Seni düşünmek – özlem ve tatlı keder...
 Cevap yazsan postama– *bauke82@mail.ru*

Meleğe, saf bir hâle dönüşmek çoğu zaman amaçlı dönüşüm olarak tanınır, insan bilincinin her zaman iyiliğe, güzelliğe ilerlemesini gösterir. İnsan bilinci dünyayı iyilik olan yerde kötülük, ışık olan yerde karanlık var diye algılaması da değişik dönüşüme konu olabilir.

Uyuşturucu, içki, kumar oyunları gibi günümüzde toplum derdi olan meseleler de yukarıda söylenen negatif dönüşümleri ortaya çıkarmaktadır. Şair Akberen Elgezek'in:

... Ne yapayım, dil sağır...

Bu kadar mı?..

Kimsenin gerek değil sözleri.

Kolay iş –

Doymak şaraba,

Şeytana dönüşmek, gibi satırlar buna örnek olabilir.

Canlı, cansız nesneye dönüşüm, özellikle, güle, kara, beyaz buluta, damlaya değişmek, kuşa, kelebeğe dönüşüm Kazak kadın şairlerinin şiirlerinde daha fazla kullanılmaktadır. Erkek şairlerde sık rastlanmayan böyle dönüşümlerden şiirdeki cinsiyet özellikleri, kadın sezgisi, kadın mantığı ilgi yaratır.

Kar olmam ne güzel,

Eriyiveririm...

Var olmam ne güzel,

Yolunda ölmem.

Kar olmam ne güzel,

Sonunu görmem..., – gibi şiir satırlarında şair Gülnar Salıkbay yukarıda söylenmiş insan ile doğa arasına engel tanımayan bilişi paralel dönüşüm aracılığıyla usta bir şekilde anlatmışsa, şair Nazira Berdali:

Kar olup uçup geliyorum,

İsteyen rüzgâr üfler,

Sadece şehirlerde yaşamayan.

Stepleri, çocukları,

Mezarları kucaklayıp...

Kış dansını oynayan.

Kar olup uçup geliyorum,

Hiç kimseyi sevmeyen.

...Göklerde ben doğmuşum,

İlkbaharda ölürüm.

Şimdilik ise...

Kelebek gibi dönerek,

Kar olup uçup geliyorum, insanın psikolojik durumunda, iç dünyasında oluşan değişik ruhi değişimleri şahane sanatkârlıkla, yüksek sanatsal biliş seviyesinde anlatır. Tam böyle lirik içeriğe dolu dönüşüm Tanagöz Tolkıncızı'nın şiirlerinde de görülür:

...Karıştım ben sarmaşığa düştüm de,

Ne ağladım ne anlattım, kaşlarımı çattım.

Dertlenir kanadı kırık kuş kime?

Beni deli kelebek ettin veya

“Tanışalım, ben apak kar olurum” şiirinde:

...Tanışalım, ben apak kar olurum.

Üzmeyin, masal ülkesi konuğunu.

Gerçek, kaç kalbi fethettim...

Rüzgarımdan bazen kendim donarım.

...Şemsiyeler çıktı işte geçite.

Çıktı, belki, kış gelişini görmeye.

İzin ver ki, dudağında erimeye,

İzin ver ki, çiğge dönüşüp ölmeye,

Ak karım ben..., –

gibi şiir mısraları kadın şiirlerindeki dönüşümün en iyi örneği diyebiliriz. Şair, sevgilisini özlemle bekleyen genç güzelin iç duygusunu usta bir şekilde tasvir ederek, mitolojik dönüşümü eserin idesine göre başarılı bir şekilde kullanabilmiş. Mitolojik dönüşümün amaçlı şeklidir. Beyaz kar her zaman dürüstlüğün, saflığın, temizliğin simgesi olmuştur. İşte şair, ruhunun hayatın siyah çizgisini beyaz renge boyamak istediği temizliğe olan aşkı amaçlı dönüşüm motifine bağlar.

Günümüz genç şairlerden biri Kuralay Omar'ın şiirlerinde de doğa olaylarına, onun içinde beyaz kar'a dönüşme sık rastlanır.

...Düştü yere beyaz kar- keder.

Apak kar olmak hayalim,

Fakat

İstemem taban altında kalmayı.

...Gücü yok kar olup ben de erimiştim,

Sizden başka Güneş olmamış gönlümde.

... Yapayalnız bembeyaz âlemde

Kar kızı olup şarkı söylerim

... Bembeyaz, apak âlemde kar kızı şarkı söyler,

Kulağına sesi gelir mi?. Şairin lirik kahramanına metinlerarası örnekle yazar Oralhan Bökey'in "Kar Kızı" esas olmuştur. Mecaz sanatının tabiatında metamorfozla yakınlık olduğu hâlde bu ikisini birlikte alamayız. İki motifte de insan bir türden ikincisine değişebilir şeklindeki mitolojik kavramın edebî mitolojiye dönüşüp, şair düşündüğü hedefi tanıtmak için çalışıyor diyebiliriz. Yani mitolojik başkalaşımın günümüz edebiyatındaki özelliğini tanıtmaktadır.

Ancak, edebiyatın, edebiyat bilgileri ilminin gelişmesi sırasında metamorfoz insanoğlunun hayvana, dağ ve taş, bitkiye dönüşmesiyle sınırlanmıyor. Bununla birlikte, insanın psikolojik durumunda, hissi dünyasında oluşan ruhi başkalaşımı da kapsar. Demek, başkalaşım insan hayalinin neticesidir. Tanaköz Tolpinkızı'nın:

Ben işkencenin ağzındaki sigarayım!

İsteyerek içine çeker o beni.

Ben kayıbım! gibi değişik arayışları, (belki deneyimleri) farkedebiliriz. Bir bakımdan mecaz ve metamorfozun arasında bir fark yok gibidir. Ancak bu konu üzerinde çalışmakta olan âlim Janat Aytmuhambetova: "Mecaz sanatının tabiatında metamorfoz ile yakınlık olmasına rağmen bu ikisini birlikte ele alamayız" diyor. Mecaz ile metamorfoz arasındaki farkı V. V. Vinogradov: "Mecazda nesnenin başkalaşımıyla ilgili düşünce yankısı yok. Aksine, "iki taraflılık", birbirinden tamamen farklı nesnelere hayalde eşitleştirmek mecazın sabit işaretidir der."

"Gençler kendi aralarından kendisini aramaktadır. Yaradan'ı tanıma ve onu sevme meselesi çıktı. Bunun imanlı edebiyatı oluşturmasını etkileyeceği bir gerçektir. Demek, gençlerin manevi dünyasında kendi aracılığıyla bütün dünyayı kabul etmek, Yaradan aracılığıyla kendini bulma çalışması sürmektedir. Buna gidecek yol ise üzüntü vadisinden geçer. Üzüntü, burada hayal kırıklığı değil, güzel yoldaş olarak anlatılmakta" diyen ünlü genç şair Akberen Elgezek'in şiirlerinde gerçekten de üzüntü, yalnızlık, siyah renk oldukça çoktur.

Şiirlerinin adı da bunu gösterir: “Depresyon”, “Soyutlama”, “Keder”, “Yalnızlık Senfonisi”, “Sonbahar Ağdı” vs.

... Kara kadife kelebek kanatlarını uçmaya hazırlıyor,
 Titreyen çiçek ona keder mektubunu yolluyor.
 Gecedeki siyah gölgemi duvara yapıştırıp,
 Acemi gölgem varlığımı oluşturuyor.
 ...Okyanus altına dizine kadar girip ayağı.
 Kara kişi- kara cin avucunu açıyor.
 Onun esas dileği sağlığı şiirinin,
 Sonra benim hayatım, hayallerim eskiden...

“Ak kar elini üşütür, kara kazan karnını doyurur” (Kazak atasözü) gibi Kazakların mantığında “kara” haysiyet ile kutsallığın simgesidir. Buradaki “kara” ise şairin kapalı dünyasındaki hayal kırıklığından, dış dünyayla iletişiminden bilgi veren sinyal işlevini üstler. Her dönemin şiirine has renkler olur ve bu renklerin üstlendiği semantik işlevleri vardır. Kara kadife kelebek, avucunu açan kara cin, acemi gölge, duvara yapıştırılmış kara gölgeler – Akberen’in mecazlı kelimeleridir.

Düşlerimde geziniyorlar ruhlar,
 Birisi bana fısıldar seher anında.
 Meleğe bir şey söylemeyip sağdaki.
 Şeytana serap olup omuzdaki.
 ...Cinleriyle beraber gitti bir insan,
 Gideceği yer belirsiz...
 Sokaklarda belirsiz hayaletler,
 Kayıtsız esniyor sadece dağ.
 O dertlenip, bir gerçeği söylemiştir:
 Yavrum, yavrum Astana’da ev pahalı...
 Ondan sonra vücuduma bakarak,
 Korkuverip soru sordu bana:

“Kafa nerde yavrum?!..”.

Edebiyatın, edebiyat bilgisi ilminin gelişmesi esnasında metamorfoz insanoğlunun hayvana, dağ ve taş, bitkiye dönüşmesi kavramıyla sınırlanmıyor. Bununla birlikte, insanın psikolojik durumu, kapalı dünyasında oluşan değişik ruhi başkalaşımı da kapsar demiştik. Bunu bazı bilimsel çalışmalarda metampsikoz diye adlandırmaktadır.

Metampsikoz genelde özel, bireysel özelliğe sahiptir. Yani bir kişinin hislerinden, kişisel psikolojik özelliklerinden oluşan metamorfozlar diyebiliriz. Hâlbuki her insan kendi devrinin çocuğudur. Bu yüzden onun varlığı, hayata bakışı toplumsal iletişimle derinden kökleşerek sınımsız bağlanmaktadır.

Bugünün görüntüsünü, günümüzdeki toplumun dünya bakışını, günümüz insanının biliş ve bilincini anlatmada kullanılan yeni benzetmeler, yeni başkalaşımalarla birlikte çağdaş metamorfozlar ortaya çıkmaktadır. Bu başkalaşım motifleri yukarıda tahlil edilmiş geleneksel, kalıplaşmış metamorfozlar gibi ne kadar yaşayabilir, ne kadar sabit bir motif olarak oluşacağı zaman payındadır. Oysa günümüz metamorfozlarının özelliğini tahlil etmeye çalışalım.

Günümüz edebiyatında geniş bir yeri olan “ebedî” konulardan biri insanın yaşama niyetidir. İnsan varlığı derken onun doğuşu, yaşamı ve kişisel gelişimiyle ilgili meseleler birikimini hatırlarız. Bu meseleler hayatın kendisi gibi hem eski hem yenidir. Nesiller sürekli değişir, her tarihi dönem ise toplumsal yaşamın önemini kendi anlayışıyla geleceğe iletir. Her devrin temsilcileri hem önemli hem mantıklı sorulara cevap vermeye çalışır: insan kimdir? Onun diğer insanlarla ve doğayla iletişimi nasıl? İnsan ne yapabilir? O ne yapabilir? Niçin yaşar? İnsanoğlu bu çeşit ebedî soruları yanlarına alarak bunu kendi toplumunun iletişimlerinin bir parçası olarak açıklamaya çalışır. Yani, kişilerin kapalı dünyasına, amaç ve hedefine, düşüncesine girerek onların oluşturacağı sisteme, mantıklı düşünme sisteminin sınırını tamamen değerlendirmeye girişim yapar. Eleştirmenler edebî eserlerde ele alınan “Ebedî meseleleri” – Varoluşsal meseleler diye adlandırıyor.

“Ebedî meseleleri” ele alan özel şairin edebi dünyasını anlamada esas şartlardan biri – onun iç temasını bulmaktır. Bu sırada konuyu araştırmakta olan eleştirmen G. Belaya: “Yazarın edebî dünyasının kendine has özelliklerini tanımanın esas yolu – yazar sanatındaki, onun kendi bulunduğu, sabit şekilde dönüştüğü “iç temasını” başarılı bir şekilde bulup, sanatçıyı heyecana geçiren hayati meselelerin birliğini bulabilmek gerekir. Bununla, onun sanat dünyasındaki “iç temasını” esas alarak bu konu çerçevesinde tahlil etme imkânı ortaya çıkar” (Belaya, 1986: 231) diye yol gösterir.

Kendi sanat dünyasıyla şair E. Jünis de bütün insanlığa ortak “Ebedî meseleleri” ele almaya çalışır. Şairin hangi eseri olmasın orada insanoğluna ortak problemlerin zincirini bulabilirsiniz. Demek Erlan kendi “iç temasını” bulmuş bir şairdir. Böyle ebedî meseleleri “Fakir” şiirinden bulabilirsiniz.

...Fakirin aklı
Onun aç kalmasına yeter.
Adalet hakkındaki sloganların metni
yazılmış
kağıtları kemirmenin ne olduğunu
siz biliyorsunuz, aslında,
O kağıtlar dönmez paraya!
Benim de
Fakir olmaya aklım yeter, iyi ağabey!
Saygı duyma devri geçmiş fakire,
Bu yüzden,
Çoğunun fakir olmaya cesareti yoktur...
... Çalışmayan ekmek yemez!
veya
Ekmek yemeyen çalışmaz!

Günümüzdeki manevi âlemden uzaklaşarak maddi tarafları isteyen, esas değerini para olduğu kapitalist toplumdaki fakir görüntüsünü yazarak, “o kâğıtlar dönmez paraya” dediği metamorfozu doğurur. Amaçlı başkalaşımın çoğu, hayal olan görüntüye dönüşecek olursa, kâğıdın paraya değişmesini isteyen toplumun bu metamorfoza sığıldığını fark ediyoruz. Toplumdaki merhametsizliği, insanların yakınlarına bile yabancı olduğu görünümü şair “Ben Giderken” şiirinde:

*Beni götüren yollara uzak baktı,
Yaşlı ile Eski:
“Bu yalnız duygusuz olmaya başladı,
Dönüyor niye?”- diyorsa, Bakıtjan Aldiyar da metampsikoz tasvirlerinde söylenmiş
düşüncüyü öne sürer.*
Kara taşla tıpatıp hâlimiz,
Merhametsiz mi olmuşuz biz?!
Azıcık buraya kayarak yatınız...

Uzaklaşır

Gider mi ki beyni çatan - güz?!

Sonuç:

Günümüz Kazak şairlerinin eserlerinde söylediğimiz yeni modellerin değişik örneklerine rastlayabiliriz. Çünkü Abay'dan başlangıç alan şairlerin şiirleri folklorla adım atarak geliştiği hâlde onun tasvir etme yönteminden bilinçli şekilde uzaklaşarak, edebî sanat alanını geliştirmenin özel yollarını aradığı, güzellik seferinde uzaklaşmakta olduğu kesindir.

Evet, her asır kendi metamorfozlarını ortaya çıkarır. Küreselleşme devrinde Kazak şiiri tek başına kapalı ve yalnız yaşamıyor. İletişimsel gelişmenin zirvesindeki günümüzde araştırmaya, arayışa yol açıktır.

Kaynaklar

- ABDİKARİMOV, T. (1990). *Akşam Hattarı*. Almatı: Jazuwı.
- ALDİYAR, B. (2013). Bir Kolımda Kuranım, Bir Kolımda Kün Kötergen Kıranım. *Dala Men Kala, 1*, 7-8.
- ALMUHANOVA, R. (2010). Qubylu sarıny jane kentavrlar. «*Qainar*» universitesinin habarşısı, 3, 7-11.
- ASKERBEKQIZY, J. (2004). Qazirgi poeziadagı metamorfoza tasili. *Evrazia Ulıtyq Universiteti habarşısı*, 3, 41-45.
- ASKERBEKQIZY, J. (2008). *Korkemdik orister*. Almaty: Rauan.
- AYTMUHAMBETOVA, J. (2010). *Miftin Poetikadagı Kızmeti*. Astana.
- BELAYA, G. (1986). *Literatura v Zerkale Kritiki*. Moskova: Nauka.
- EPSHTEİN, M. (1997). *Mify narodov mira*. Moskva.
- EREMİNA, V. (1978). *Mif, folklor, literatura*. Moskva: Nauka.
- Folklor ve Günümüz Kazak Edebiyatı* (2011). Almatı: Arda.
- GALİEVA, A. (2006). *Qazirgi qazaq romany qurılımdagı mifopoetikalyq pişinder*. Almaty: Bilim.
- LOSEV, A. (1991). *Filosofia, Mifologia, Kultura*. Moskva.
- MAYTANOV, B. (2012). *Tauelsizdik – Küres Muratı: Zertteuler men Makalalar*. Almatı: Qus Joli.
- MAULENOV, A. (2008). *Qazirgi qazaq prozasındagı miftik-anyzdyk qolsanı*. Astana: Raritet.
- OMAR, Q. (2008). *Aq qar. Ölender*. Almatı: Jalyn.
- TOYŞANULY, A. (2009). *Türük - Mongol Mifologiyası: Monografya*. Almatı: Baspalar Üyi.
- ZATONSKİ, D. (1972). *F. Kafka i problemi modernizma*. Moskva: Sovetski pisatel.
- ABAI.KZ aqparattyq portaly.
- <http://www.massagan.com>